

Halyna Babak

TOPOGRAFIE SKONČENÉ AVANTGARDY

Piorecká, Kateřina – Piorecký, Karel, *Praha avantgardní: literární průvodce metropolí 1918–1938*, Praha: Academia 2015, 568 s., ISBN 978-80-200-2442-8.

Průvodce jako žánr se objevil již v době osvícenství a jeho šíření je spojeno s rozvojem světské turistiky a cestopisu. První průvodce pro světské cestování Evropou pochází ze 17. století, ale širokou popularitu si cestopisy získaly až v první polovině 19. století, kdy německý nakladatel Karl Baedeker začal roku 1827 ve městě Koblenz vydávat průvodce po různých zemích a jejich hlavních městech. Idea průvodce jako nástroje pro snadný a volný pohyb po celém kontinentu se objevila spolu s módou cestování, která se stala nedílnou součástí období *modernité*.

Turistika se ve druhé polovině 19. století stala možnou coby masový jev hned z několika důvodů: změny sociální infrastruktury obyvatelstva, objevení veřejné dopravy a rozvoje lázeňství. Idea průvodce stejně jako cestování byly ve své podstatě čistě buržoazní jevy.

Čtenář, jenž drží v rukách „Průvodce Prahou avantgardní“ a detailně si jej prohlíží, narazí na paradox: avantgarda bylo ve své podstatě hnutí antiburžoazní, nesoucí myšlenku zničení starého (buržoazního) světa a vytvoření nového. Stačí jen připomenout výzvu Marinettiho zničit „muzea, knihovny, akademie všech typů“.¹ K tomu je ještě třeba dodat, že vznikající disonance zdůrazňuje design knihy – na obálce je slavná fotografie česko-francouzských surrealistů Jindřicha Štyrského a Toyen v maskách.

---

¹ *Литературные манифесты от символизма до наших дней*. Сост. и пред. С. Джимбинова, Москва 2000.

Ukazuje se, že vznik takové knihy, průvodce po pražských avantgardních místech, zdůrazňuje historický charakter jevu, jehož rozvoj je omezený určitou dobou. Za „výchozí bod“ českého avantgardního hnutí zvolili autoři rok 1918, kdy vznikla Československá republika. Předchozí historické události, první světová válka, rozpad Rakousko-Uherské říše, revoluce v Rusku a následná rozsáhlá vlna emigrace změnily Prahu, kdysi multinárodní provinční město, v metropoli. Právě v této kulturní a sociální situaci se v roce 1920 zrodila avantgardní skupina *Umělecký svaz Devětsil* (roku 1925 se přejmenovala na *Svaz moderní kultury Devětsilu*) a později se objevily první manifesty nového avantgardního směru známého jako poetismus: *Umění dnes a zítra* (*Revoluční sborník Devětsil*, 1922) a *Poetismus* (*Host*, 1923/1924) Karla Teigehe či *Papoušek na motocyklu Vítězslava Nezvala* (*Host*, 1923/1924) a další.

V kontextu zrození české avantgardy bych ráda upozornila na jednu zajímavou skutečnost. Je známo, že italská avantgarda vznikla v roce 1909, kdy se objevil první futuristický manifest Filippa Marinettiho, první ruský futuristický manifest *Sádek soudců* byl zveřejněn v roce 1910, první ukrajinský manifest kverofuturismu Mychajla Semenka byl vydán roku 1914. Logicky se tedy ptáme, proč česká avantgarda, jež byla blíže k evropskému *mainstreamu*, vznikla o deset let později? Zřejmě se v kulturní a společenské atmosféře předválečné Prahy neobjevil impuls, a to především vnitřní impuls, který by byl schopný „přepnout“ obvyklé vnímání kultury. Možná, že tuto „lakunu“ až do roku 1914 vyplňoval český symbolismus, poté „ztracené roky“ války a konečně v roce 1918 byl tento proces stimulován vznikem samostatného státu s mladými autory, plnými tvůrčích sil a touhy po změnách.

Jak je kniha strukturována? Za prvé je třeba zmínit mnohovrstevnatost publikace. Spojuje v sobě rysy typické pro žánr průvodce: adresy (celkově jich je 106) s jejich podrobným popisem, mapu, obrazy města a lidí. K mimožánrovým rysům patří bohatství citací, vzpomínek, básní, seznam literárních časopisů a novin, podrobný rejstřík autorů, kalendář událostí a co je nejzajímavější – návrh tematických procházek.

Podívejme se nyní na každou z těchto složek podrobněji. V předmluvě autoři předvídavě poznamenali, že hlavní pozornost je věnována především „okruhu českých meziválečných spisovatelů, kteří sami sebe jako avantgardu vnímali a prezentovali“. Přirozeně zde je řeč o generaci *Devětsilu* a českých surrealistů. Kniha ale odráží také širší kontext: „Dotýkáme se i osob a jevů kontextuálních, které byly součástí širšího proudu moderního umění.“² Tak se z průvodce můžeme například dozvědět, že na adrese Říční 532/11, Malá Strana bydleli v letech 1907–1925 bratři

---

² Tamtéž, 11.

Čapkové, kteří byli v blízkém kontaktu s mladou generací spisovatelů, již zejména Karel inspiroval svými překlady z francouzské poezie.

Kulturní život Paříže, francouzská poezie, kabaret, divadlo a architektura se celkově staly základem inspirace české avantgardy. Například most Legií, dodnes spojující Národní třídu se Smíchovem, se stal jakousi invariantou mostu Mirabeau, oslavovaného Guillaumem Apollinaiem. Jeho báseň *Most Mirabeau* si v knize můžeme přečíst v překladu Jaroslava Seiferta. Hlavním místem setkání českých modernistů byla kavárna *Slavia* na Národní 1012/1. V hustých oblacích cigaretového dýmu se zde scházeli nejen herci Národního divadla, ale i hudebníci, architekti, a členové *Devětsilu*. Vítězslav Nezval zde potkal svou lásku Františku Řepovou a Vladislav Vančura tu podepsal prohlášení *Spisovatelé komunisté komunistickým dělníkům*, za což jej vyloučili z Komunistické strany Československa. V knize najdeme i vzpomínku Jaroslava Seiferta: „Sedávali jsme tam u okna vedoucího na nábreží a popíjeli absint. Byla to malá koketérie s Paříží. Nic víc.“³ V kavárně *Slavia* se bylo ve dvacátých letech možné bavit nejen se stejně smýšlející společností, ale také si zahrát šachy, karty, kulečnick, nebo jen strávit večer u skleničky absintu a čtení českých, německých a zahraničních časopisů.

Z článku o *Národní kavárně* na Národní 313/13 – dalšího místa setkávání *Devětsilu*, se dozvídáme, že stálými hosty kavárny byli lingvisté Vilém Mathesius a Roman Jakobson, který citoval avantgardním básníkům revoluční poémy Majakovského. V knize se objevují i vzpomínky současníků na návštěvu Vladimira Majakovského v Praze v roce 1927, kdy 23. dubna oslovil pražské publikum a četl své básně v pauzách mezi představeními Osvobozeného divadla (v té době se nacházelo v Umělecké besedě na Malé Straně) a pak strávil večer ve společnosti Vítězslava Nezvala, Josefa Hory, Adolfa Hoffmeistera a ostatních členů *Devětsilu* v kavárně *Opera*, Šeříkova 618/4.⁴ Dva roky před návštěvou Majakovského vytisklo nakladatelství Václava Petra na Sochařské 334/3 jeho báseň *150 000 000*. V průvodci lze též nalézt báseň Vítězslava Nezvala *Majakovský v Praze (Zpáteční lístek, 1933)*.

Je důležité si uvědomit, že topografická logika průvodce předpokládá schopnost „chodit“ nejen do míst známých a stále existujících: některé adresy v knize byly rekonstruovány ze vzpomínek. Jaroslav Seifert například vzpomíná na srbskou vinárnu *Kumanovo* ve Vodičkově 2/3, která jako „první v Praze podávala výborné ražniči“⁵

³ Tamtéž, 38.

⁴ Tamtéž, 236–238.

⁵ Tamtéž, 348.

Na mapě, poseté červenými kruhy s číslicemi, označujícími číslo článku v průvodci, lze jasně vidět, kde se soustřeďoval život pražských umělců ve dvacátých a třicátých letech 20. století. Jednalo se zejména o Nové Město od Palackého k Masarykovu nábřeží, Smíchov a Malou Stranu. Číselné označení jednotlivých míst je vzestupné – čím dále od centra města (Národní třídy), tím je číslo vyšší.

Podíváme-li se na periferii, najdeme například pod číslem 91 dům na adrese Dukelských hrdinů 974/16, Praha 7, kde od roku 1920 až do svého odjezdu do Spojených států v roce 1937 bydlel Roman Jakobson. Slavného lingvistu navštěvovali Seifert, Nezval a další členové hnutí. Číslo 95 označuje *Kavárnu Daliborka*, Na valech 2290/1, Praha 6, kde obvykle pili víno a diskutovali účastníci *Devětsilu*.

Uvažujeme-li o tom, jak se Praha proměnila, zjišťujeme, že i když se topografie města z větší části nezměnila a současný kulturní/bohémský život hlavního města se soustřeďuje převážně v těch samých ulicích, většina avantgardních míst na mapě současného města buďto chybí nebo ztratila svůj původní význam. To se týká například kavárny *Slavia*, kterou Pražané považují za turistickou a nudnou a turisté za místo s vlastní historií a atmosférou, jež pro ně nepřestává být atraktivní. Kromě toho je docela příjemné strávit tu večer s šálkem kávy nebo sklenicí vína a pohlížet z okna na Národní divadlo, na nábřeží a na kolem jezdící tramvaje. To samé lze říci o takových místech, jako *Národní kavárna* či kavárna *Arco* v ulici Dlážděná 1004/6, Praha 1. Posledně zmíněná kavárna je zajímavá tím, že byla místem, kde se setkávali představitelé německé a české literatury: za stejným stolem jste mohli pozorovat Franze Kafku, Maxe Broda, Franze Werfela, E. E. Kische a další autory písničkářů; jejich sousedy často bývali Vladislav Vančura, Vítězslav Nezval, Ferdinand Peroutka, Arne Laurin, Karel Honzík a další.

Kavárna *Montmartre* v Řetězové ulici číslo 224/7 se před první světovou válkou „stala domovem pražské bohémy“⁶. Tato kavárna, kabaret či šantán byla místem setkávání pro německy, česky a jidiš mluvící návštěvníky. V průvodci se můžeme dočíst, že pražská bohéma se tu naučila tančit tango. *Montmartre* zůstává i dnes jedním z míst setkávání pražské tvůrčí inteligence, která zde však tráví „tiché“ večery bez kabaretů a klavírních tónů. Naproti kavárně *Montmartre* stával bar *U Macháčků*, jenž se k tomuto dni nedochoval. V baru se shromažďovali hosté, kteří chtěli poslouchat jazz a zatančit si. Dnes se mohou návštěvníci kavárny *Montmartre* po jejím zavření snadno přesunout do jiné kavárny nedaleko – *Literární kavárny* v Řetězové 10.

Vraťme se nicméně nyní k implicitní otázce – proč místa bývalé slávy české avantgardy časem ztratila svůj význam? Chceme-li na tuto otázku odpovědět, musíme

---

⁶ Tamtéž, 292.

se podívat do historie. Časově se rozhodli autoři průvodce ukončit téma knihy v roce 1938, jako by chtěli zdůraznit, že důvody pro zánik avantgardního hnutí byly zejména politické: vrcholící politická krize v zemi, Mnichovská dohoda a německá okupace Československa. Kromě výše uvedených důvodů je nicméně rovněž nutné zmínit i kulturní a ideologickou situaci v literatuře v polovině třicátých let. V roce 1934 se v Moskvě konal první všesvazový sjezd sovětských spisovatelů, který přijal zásady socialistického realismu jako hlavního uměleckého stylu v SSSR. Sjezdu se zúčastnila také delegace československých levicových spisovatelů v čele s Vítězslavem Nezvalem a Adolfem Hoffmeisterem.⁷

Metoda socrealismu (českou delegací byla chápána velmi různě) následně vyvolala aktivní diskuze o idejích a obsahu literárního díla. Éra socrealismu trvala v letech 1934–1956 a měla několik fází: hlavní diskuze probíhala na stránkách levicových časopisů *Tvorba* (1925–1938), *Čin* (1929–1939) a *U* (1936–1938). Významná byla například svým pokusem sladit základní principy socrealismu (s jeho požadavky na komunistickou ideovost, výchovnost a monumentálnost) a avantgardy: „Propagátoři nového směru v čele s Bedřichem Václavkem a Kurtem Konradem razili ve třicátých letech pojetí socialistického realismu ne jako popření avantgardní linie nové, socialistické literatury, ale jako její syntézy s linií agitační.“⁸

V posledních několika desetiletích se socialistický realismus všeobecně považuje za totalitní formu klasicismu (například stalinská architektura jako druh empirie).⁹ Existují však i jiné pohledy, které jako by potvrzovaly snahy tehdejších teoretiků najít styčné body mezi avantgardou a socrealismem. Jedná se například o myšlenku, vyjádřenou známým historikem umění a publicistou B. Grojsem a později rozšířenou filologem a filozofem I. Smirnovem, že socialistický realismus je přímým následníkem avantgardy.¹⁰

Publikace *Praha avantgardní* se více kloní k názoru, že socialistický realismus je spíše jakousi totalitní formou klasicismu. Poukazuje na to, že již před druhou světovou válkou je patrné, že se čeští avantgardní autoři postupně ocitali pod vlivem „politického umění“ socrealismu a po válce se stali jeho typickými představiteli.

⁷ Sjezd se konal ve dnech od 17. srpna do 1. září 1934 v Moskvě a z československé delegace byli přítomni: Vladimír Borin, Adolf Hoffmeister, Lubomír Linhart, Vítězslav Nezval, Laco Novomeský, Géza Včelička, Franz C. Weiskopf, Ilja Bart, Petr Jilemnický, Egon Erwin Kisch. Srv. Bílek, P. A., Socialistický realismus a avantgarda, in: *Heslář české avantgardy: Estetické koncepty a proměny uměleckých postupů v letech 1908–1958*. Eds. J. Vojvodík – J. Wiendl, Praha 2011, 319–330.

⁸ Janáček, P., Socialistický realismus: co s ním?, in: *A2: Literatura socrealismu*, Praha 2007, č. 22.

⁹ Паперный, В., *Культура Два*, Москва 1996.

¹⁰ Гройс, Б., *Утопия и обмен*, Москва 1993; Смирнов, И., *Соцреализм: антропологическое измерение – Соцреалистический канон*, Санкт-Петербург 2000, 7–15.

Příkladem toho může být tvorba Vítězslava Nezvala, Stanislava Kostky Neumanna, Karla Teigeho a dalších, stejně jako repertoár Osvozeného divadla druhé poloviny třicátých let, kdy se hlavním žánrem divadelních představení stala politická satira.

Po druhé světové válce byla avantgarda vnímána jako hnutí „pozapomenuté a historické“. Situace se začala měnit v šedesátých letech s rozvojem tzv. druhé vlny avantgardy, která, samozřejmě, vycházela z impulzů dvacátých let, ale již se nacházela v jiných kulturních a historických souřadnicích a měla jiné estetické cíle. Takzvanou druhou vlnu avantgardy by nicméně bylo správné analyzovat v kontextu undergroundu, který je v sovětských zemích spjatý s disidentským hnutím, a tudíž je typickým jevem pro kulturu všech zemí sovětského tábora.

Uvedená paralela mezi historickým a moderním je v průvodci dobře ilustrovaná fotografiemi: obrazy Prahy z dvacátých a třicátých let jsou proloženy výjevy moderního města. Měli bychom také zdůraznit přítomnost velkého počtu vzácných archivních fotografií, jež dávají jasnou představu o městě, historických postavách a též literárním a kulturním životě té doby. Množství citací, vzpomínek, básní, překladů z francouzské poezie atd. rozšiřují hranice žánru a umožňují číst průvodce jako fascinující topografickou „historii“ české avantgardy.

Na závěr bych vás ráda pozvala na tematickou procházku večerní cestou Vítězslava Nezvala, neboť průvodce nám takovou možnost nabízí. Uvádí, že Nezval obvykle chodil domů pozdě v noci, přičemž šel z Národní třídy přes most Legií. U kavárny *Opera*, která se nacházela na ulici Šeříkové 618/4, pokračoval směrem k Újezdu, pak odbočil vlevo a na druhé křižovatce opět doleva do Mělnické ulice, kde v domě číslo 4 bydlel Jiří Svoboda. „Avšak nebudeme lézt do přízemního bytu oknem jako jeho přítel Nezval.“¹¹

Mgr. Halyna Babak (babak_gala@yahoo.com) je doktorandkou Ústavu východoevropských studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Zabývá se výzkumem literatur východní Evropy, zejména Ukrajiny.

---

¹¹ Piorecká, K. – Piorecký, K., *Praha avantgardní: literární průvodce metropolí 1918–1938*, Praha 2015, 512.